

ks. prof. UAM dr hab. Maciej Szczepaniak
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny
ul. Wieżowa 2/4, 61-111 Poznań

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

ks. mgr lic. Dawid Surmiak

Problemy społeczne w audycjach radiowych „The Catholic Hour” F.J. Sheena
w kontekście ówczesnego nauczania Kościoła

Praca doktorska z komunikacji religijnej napisana pod kierunkiem

ks. prof. dr. hab. Henryka Sławińskiego, Kraków 2021

1. Problem badawczy, specyfika i struktura rozprawy

„Jaka wewnętrzną siłę i jaki religijny bodziec może przynieść mikrofon, który dla wielu ludzi jest często jedyną pociechą, jedyną podporą, którą mogą uzyskać z zewnątrz. Myślcie o tych tysiącach chorych, przykutych do swoich łóżek; o ludności, która nie ma ani kościoła, ani kapłana. Przynajmniej poprzez radio mogą oni jeszcze żyć w łączności ze źródłami wiary i łaski”. Powyższe słowa, wypowiedziane przez papieża Piusa XII do uczestników Międzynarodowego Kongresu Radiofonii Wysokiej Częstotliwości w Rzymie w 1950 r., to tylko jeden z przykładów pozytywnego spojrzenia teologów na środki społecznego przekazu. Spojrzenie to zaowocowało wypracowaniem pierwszych dokumentów Urzędu Nauczycielskiego Kościoła w całości poświęconych mediom – encykliki Piusa XII z 1957 r. nazywającej radio i telewizję **zadziwiającymi** (*miranda*) narzędziami ułatwiającymi nam kontakt z innymi ludźmi, oraz dekretu Soboru Watykańskiego II określającego środki przekazu społecznego jako **podziwu godne** (*mirifica*).

Do takiego właśnie spojrzenia na media z pewnością przyczyniła się wyteżona praca wielu radiowych głosicieli słowa Bożego od samych początków istnienia radiofonii. Należy do nich także Fulton John Sheen, kapłan, a następnie biskup, znany ze swojej działalności w radiu i w telewizji. Radiowe przepowiadanie ks. Sheena stanowi przedmiot recenzowanej rozprawy doktorskiej ks. mgr. lic. Dawida Surmiaka napisanej pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Henryka Sławińskiego na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie.

Główny problem badawczy rozprawy jest jasno sformułowany: Autor analizuje problemy społeczne w audycjach radiowych „The Catholic Hour” w kontekście ówczesnego nauczania Kościoła. Stawia konkretne pytania: z jakimi problemami społecznymi zmagał się świat w tamtym momencie dziejowym; jakie było ówczesne nauczanie Stolicy Apostolskiej na tematy społeczne; jakie treści społeczne były obecne w nauczaniu radiowym F.J. Sheena. Na tej podstawie Doktorant dokonuje oceny merytorycznej treści przepowiadania oraz oceny kwestii formalnych dotyczących audycji radiowych.

Obszerna monografia naukowa podzielona jest na cztery rozdziały, posiada wstęp i zakończenie, bibliografię oraz streszczenie w języku angielskim. Rozprawa, stanowiąca przedmiot recenzji, liczy 220 stron w formie maszynopisu.

Rozdział pierwszy (s. 12-49) zawiera bogaty biogram F.J. Sheena oraz podejmuje zagadnienie historycznego, kulturowego i medialnego kontekstu przepowiadania. W rozdziale drugim (s. 50-81) Autor analizuje nauczanie społeczne Kościoła katolickiego – w ciągu wieków i w epoce F.J. Sheena. Rozdział trzeci (s. 82-141), poświęcony głównym tematom społecznym radiowego przepowiadania amerykańskiego kapłana, ks. Surmiak dzieli na trzy paragrafy: Człowiek w relacjach do Boga, siebie samego i bliźniego; Problemy społeczeństwa amerykańskiego; Problemy świata XX wieku. Wreszcie rozdział czwarty (s. 142-193) stanowi próbę merytorycznej i formalnej oceny nauczania omawianego kaznodziei.

Struktura rozprawy jest przemyślana, cechuje ją wewnętrzną logiką i jej konsekwentne zrealizowanie. Wszystkie rozdziały posiadają zwięzłe wprowadzenia do omawianych kwestii i stosowne podsumowania. Zrezygnowałbym jednak przy późniejszej publikacji monografii z zapowiedzi następującej treści na początku poszczególnych paragrafów.

2. Metodologia rozprawy

Od strony metodologicznej postępowanie Autora nie budzi zastrzeżeń. Jako nadrzędna została wykorzystana metoda analizy źródeł historycznych, pozwalająca z jednej strony na wyodrębnienie najważniejszych zagadnień podejmowanych w nauczaniu społecznym Kościoła, z drugiej zaś – na analizę radiowych wypowiedzi mówcy. Zastosowana na dalszym etapie badań metoda porównawcza pozwoliła ocenić zgodność przepowiadania z nauczaniem papieży i wskazać cechy oryginalne F.J. Sheena. Wreszcie metoda analizy treści i formy dała możliwość wskazania źródeł przepowiadania, opisanie struktury audycji, wyodrębnienia zastosowanej argumentacji oraz scharakteryzowania języka mówcy.

Autor poprawnie zastosował przytoczone we wstępie metody badawcze i dokonał wielostronnej analizy zgromadzonych źródeł. Studium opiera się na narzędziach charakterystycznych dla nauk o komunikacji (krytyczna analiza treści) oraz teologii (historyczna i porównawcza interpretacja źródeł).

3. Wartość merytoryczna pracy

Podjęty w monografii temat audycji radiowych „The Catholic Hour” jest **ciekawym i oryginalnym**, tym bardziej że czytelnik dostrzega wyraźne zaangażowanie Autora. Teologiczna refleksja na temat społecznej nauki Kościoła stanowi kontekst do podjęcia badań nad treścią przepowiadania F.J. Sheena. Autor nie poprzestaje jednak na analizie tekstów audycji radiowych, ale formułuje również ciekawe wnioski natury homiletycznej i medioznawczej.

Recenzowana rozprawa to studium z komunikacji religijnej. Rozumowanie Autora jest interesujące, konsekwentnie prowadzi On czytelnika w świat przepowiadania radiowego amerykańskiego mówcy. W pracy posłużono się bogatym materiałem źródłowym. Najcenniejszym dokonaniem Autora jest nowatorskie, dokonane po raz pierwszy w polskiej literaturze naukowej, zaprezentowanie i opracowanie treści wystąpień F.J. Sheena z audycji radiowych „The Catholic Hour”. Na podkreślenie zasługuje fakt, że wymagało to od Autora biegłego posługiwania się językiem angielskim, oraz że dotyczyło audycji realizowanych w długim okresie czasu (w latach 1930-1952). Za przedstawienie wyników badań należą się **słowa uznania pod adresem Doktoranta i Promotora**.

Ciekawa jest konkluzja Autora, że F.J. Sheen nawiązywał w swoich audycjach do niekatolickich pisarzy podejmujących egzystencjalne problemy społeczne – ich dzieła były dla niego ważnym tworzywem dla zobrazowania i potwierdzenia swojej nauki. Równie ważne jest podkreślenie, że mówca – mając świadomość, że „jego audycje są odbierane nie tylko przez katolików, lecz także przez protestantów, żydów oraz osoby niewierzące, odwoływał się do naturalnego prawa moralnego, którego używał jako argument dla wyjaśniania źródeł katolickiej wiary i zasad w niej panujących (...). Nawiązywał [też] do amerykańskich walk o niepodległość, wskazując na znaczenie wolności” (s. 167). Jednocześnie zachwyty nad przepowiadaniem skierowanym do szerokiego grona odbiorców nie odbierał mówcy – a ks. Dawid Surmiak zdaje się podzielać to zdanie – świadomości braku możliwości zaspokojenia wszystkich potrzeb duchowych człowieka jedynie przez media. Autor rozprawy cytuje słowa ks. F.J. Sheena ubolewającego nad tym, że „jednym z największych paradoksów ówczesnych czasów było to, że ludzkość zbliżała się coraz bardziej mechanicznie, a duchowo się coraz

bardziej od siebie oddalała. Radio, telefon, telegraf, samolot zbliżyły ludzi przestrzennie, ale jednocześnie ludzie utracili wszystkie wspólne ideały i cele” (s. 95).

Niniejsza recenzja nie może pominąć drobnych potknięć o charakterze merytorycznym. Błędem, powtórzonym za innymi autorami (o czym pisał już w cytowanej w rozprawie książce autor recenzji), jest przywołanie rzekomej akceptacji transmisji Mszy św. radiowej w 1928 r. Dawid Surmiak pisze: „26 stycznia 1927 roku Stolica Apostolska zabroniła transmisji radiowej liturgii, w tym używania radia podczas głoszenia kazań. Już w 1928 roku papież zmienił zdanie i pozwolił Hiszpanom, którzy pozbawieni byli możliwości uczestnictwa we Mszy Świętej, na jej wysłuchanie” (s. 46). W rzeczywistości incydent miał miejsce dziesięć lat później, w 1938 r., kiedy to – ze względu na wojnę domową w Hiszpanii – Pius XI zezwolił na transmitowanie przez Radio Nacional w Salamance Mszy św. z kaplicy radiowej. Wydarzeniu trudno zatem przypisywać jakieś istotne – z historycznego punktu widzenia – znaczenie, zwłaszcza, że miało miejsce w zupełnie innym momencie dziejowym.

Wątpliwości recenzenta budzi także treść paragrafu 1.2.3, w którym Doktorant opisuje kontekst medialny przepowiadania F.J. Sheena: wydaje się, że więcej uwagi powinien poświęcić rynkowi medialnemu USA w tamtym czasie, mniej natomiast skupiać się na programie „The Catholic Hour”, opisywanym także innych miejscach. W rozdziale II Autor porusza wybrane aspekty nauczania społecznego w Biblii; z punktu widzenia teologii biblijnej poruszanie w temacie sprawiedliwości społecznej aspektu sprawiedliwości Jezusa, który umarł na krzyżu za grzechy ludzi („sprawiedliwy za niesprawiedliwych”, 1 P 3,18), wydaje się jednak zbyt szerokim ujęciem zagadnienia (s. 52). Wreszcie w rozdziale na temat źródeł przepowiadania można było zachować pierwszorzędny charakter Pisma Świętego i liturgii, umieszczając tę ostatnią przed nauczaniem Kościoła i literaturą (s. 142-152).

Reasumując, recenzowana rozprawa jest twórcza i pokazuje kompetencje Autora w aplikowaniu wiedzy medioznawczej do myśli teologicznej. Refleksja naukowa na temat środków społecznego przekazu z wielu tytułów zasługuje na szacunek, tym bardziej że jest ona dziś niezbędna dla teologa podejmującego badania dotyczące sfery ewangelizacji. Od strony merytorycznej praca jest w całości rzetelnym i wartościowym dziełem naukowym.

4. Strona formalna pracy

Autor monografii posługuje się bogatym i komunikatywnym językiem, poprawnym pod względem stylistycznym. Treść jest zwarta, a wnioski – jak najbardziej logiczne. Styl opracowania jest na właściwym poziomie naukowym. Rozprawa doktorska od strony graficznej jest staranna. Wysoko należy ocenić formalną stronę pracy.

Drobne uwagi przytoczone poniżej stanowią raczej przyczynek do dokonania poprawek przed publikacją monografii. W ocenie recenzenta we Wstępie brakuje ustosunkowania się do obcojęzycznej literatury przedmiotu, tym bardziej że rozprawa dotyczy kaznodziei działającego w Stanach Zjednoczonych. Nie umniejszając znaczenia funkcji prorockiej kapłanów, nieco na wyrost wydaje się stwierdzenie, że kardynał wypowiedział prorocstwo o studiach F.J. Sheena w Louvain (s. 13). Kwalifikowanie dekretów Adolfa Hitlera jako literatury filozoficznej (s. 150) wydaje się nieadekwatne. Autor pisze też o wydaniu przez Piusa XI encykliki przeciw komunizmowi *Divini Redemptoris*, bez podania jej tytułu i odwołania się w przypisie do źródła (s. 153). Drobna nieścisłością pozostaje stwierdzenie, że papież Paweł VI „ustanowił Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu” (s. 169), ponieważ była to inicjatywa Soboru Watykańskiego II (*Inter mirifica*, nr 18), o czym sam papież wspominał w pierwszym orędziu z 1967 r.

W świetle norm pisowni języka religijnego PAN za niewłaściwy należy uznać stosowany przez Autora zapis „przepowiadanie Słowa Bożego” – oba człony piszemy wielką literą, gdy odnosimy je do Syna Bożego, gdy natomiast rozumiemy przez nie wyjaśnienie słowa biblijnego, jak w przypadku kaznodziejstwa radiowego, zaleca się zapisywanie pierwszych dwóch wyrażeń małą literą (przepowiadanie słowa Bożego). Niemniej jednak w literaturze naukowej i w dokumentach kościelnych stosunkowo często spotyka się też zapis stosowany przez Autora.

W tekście bardzo rzadko można natknąć się na „literówki”, chyba że chodzi o nazwę czasopisma naukowego m.in. pozycji bibliograficznej Promotora („Studia Wrocławskie” zamiast „Studia Włocławskie”; s. 46, 52, 151, 214, 218).

5. Kwestie do dyskusji

Checiałbym prosić Doktoranta o ustosunkowanie się do dwóch kwestii:

1. Witold Noskowski w 1927 r. pisał: „Odczyt radiowy może stać się czymś niewypowiedzianie nudnym. Pomyślmy tylko: przez dwadzieścia minut słuchacz siedzi ze słuchawką na uszach i powtarza sobie w kółko: głos słyszę, ale osoby nie widzę!”. Jakie środki wyrazu okazały się kluczem do sukcesu audycji „The Catholic Hour”?

2. Autor dysertacji stwierdza: „Dziś – w erze internetu – portale społecznościowe i popularne serwisy umożliwiające przesyłanie strumieniowe mogą stać się współczesnym areopagiem wiary, na którym głoszona może być Ewangelia. Kaznodzieje nie mogą bać się tych środków, tylko wykorzystać je do głoszenia niezmiennej nauki na temat godności człowieka i jego odniesieniu do Boga”. Czy zdaniem Doktoranta dominujący w Kościele

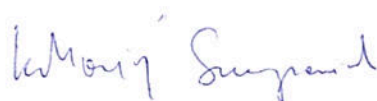
paradygmat komunikacji jednokierunkowej da się pogodzić z natychmiastową reakcją odbiorców w mediach społecznościowych?

6. Wniosek końcowy

Nie ulega wątpliwości, iż recenzowana rozprawa stanowi ważne osiągnięcie badawcze w studiach nad kaznodziejstwem radiowym F.J. Sheena. Monografia pokazuje, że pomimo wzmożonego zainteresowania osobowością amerykańskiego mówcy w ostatnich latach, w polskiej literaturze homiletycznej obraz jego działalności był dotąd niepełny. Przedłożona rozprawa stanowi **cenny wkład w rozwój myśli teologicznej**. Z pewnością powinna doczekać się publikacji.

Raz jeszcze na podkreślenie zasługuje korzystanie przez Autora z **tekstów źródłowych w języku angielskim**, przetłumaczenie wielu fragmentów wystąpień F.J. Sheena na język polski, zestawienie źródłowych tekstów audycji radiowych w bibliografii. Biorąc pod uwagę naukowy warsztat Doktoranta, jak również nowatorski charakter pracy, pozwalam sobie zgłosić – po pozytywnym zakończeniu procedury przewodu doktorskiego przed Wysoką Radą Dyscypliny – wniosek o przyznanie nagrody J.M. Rektora Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II Autorowi rozprawy.

Stwierdzam, że recenzowana praca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Radzie Dyscypliny Nauk Teologicznych Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie przedkładam wniosek, aby ks. mgr. lic. Dawida Surmiaka dopuścić do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. dr hab. Maciej Szczepaniak, prof. UAM

Poznań, 14 stycznia 2022 roku